

KÁLI ANITA

Sorompó és makrapipa

Szociális reprezentációk és identitásformálás Tömörkény István és Thury Zoltán műveiben

Tömörkény István és Thury Zoltán novellisztikáját többnyire a századvég korszakának „célszerű szegény embere”, „kisembere”, illetve a nyomor címkéi felől értelmezték, valamint mindkét írói életmű megítélésében igen fontos összefüggés epikájuk szociális érzékenysége. A mindennapok világának ábrázolóiként mindkét szerző recepciójában fontos hívószóként jelenik meg a „szociális igazság”, sőt, a szembesítés fogalma. Ady Endre Thury Zoltánnal kapcsolatban így fogalmaz: „Ő pedig nagy, súlyos igazságok hivatott szószólója, mestere” (ADY 1994; 87), illetve Németh G. Béla, évtizedekkel később hasonló sajátosságot emel ki a *Türelmetlen és késlekedő félszázad* című monográfiájában Tömörkényt értékelve: „Írónk ritkán hangoztat szociális, politikai eszméket [...]. Mégis társainál megrendítőbbet, *szociálisan is vádlóbbat nyújt*” (NÉMETH G. 1971; 230, kiemelés az eredetiben). Z. Kovács Zoltán monográfiája is felhívja a figyelmet erre a recepciótörténeti jelenségre: többnyire a polgárság alatti társadalmi csoportok írójaként, új társadalmi közegek megjelenítőjeként említik Thuryt és Tömörkényt is. Ebből kiindulva Kovács maga is hasonló elemzési szempontot választ kérdéseinek megválaszolásához, mégpedig azt, hogy a szociális érzékenység és hitelesség jelentésalkotó tényező a Thury-novellák olvasásában, illetve mennyiben elemezhetőek a művek a narratív etikai fogalmak használatával (Z. KOVÁCS 2017; 179–180). Bár Németh G. utóbb más, e szűk társadalmi közegek irodalmának tágabb magyarázatát elősegítő szempontokkal is bővítette koncepcióját, azonban ha elfogadjuk azon megállapítását, miszerint Tömörkény és Thury Zoltán is a századvégi polgárság alatti csoportjainak írója, illetve

új társadalmi közegek megismertetője, ez esetben felmerülhet a kérdés, hogy milyen viszonylatban állhat a két író novellatermése a gazdasági és társadalmi modernizáció jelenségeivel? Hogyan lehet összekapcsolni a századfordulós novellisztika e szeletét a modernizációval mint történeti, gazdasági, társadalomtörténeti, kulturális folyamattal és az irodalmi moderniséggel, illetve ehhez kapcsolódva a nemzeti identitással, és annak formálódásával.

Az emancipáció kérdése szintúgy előfordul a századvégi novellisztika műveinek interpretációi során. Lásd például Lengyel András megállapításait Tömörkény prózájáról: „a premodern világ egyik szegmentumát, a kétkézi emberek embert próbáló, nehéz életét, a leírás és megjelenítés módjával, emancipálta. Beemelte azt a premodern elhagytni készülő, lebecsülő vagy éppen lesajnáló modernitás embereinek szemhatárába” (LENGYEL 2019; 23–24). Tömörkény írásmódjával kapcsolatban állíthatjuk, hogy valóban olyan tematikáról ír, olyan archaikus közegeket jelenít meg, amelyet nevezhetünk premodernnek, és amelynek kapcsán ebben a korszakban nem feltétlenül beszélhetünk társadalmi modernizációról, polgárosodásról – helyesebb lenne a modernizáció és az emancipáció asszimetrikkusságáról beszélni. Azonban azt is érdemes szem előtt tartanunk, hogy az irodalmi modernség egyik jellemzője éppen az emancipatorikus funkció (BAGI 2016; 302–317), valamint az, hogy az addig nem, vagy másként szereplő társadalmi csoportok nézőpontját miképpen jeleníti meg a kultúra textuális terében. Ezek alapján úgy is fogalmazhatunk, hogy az ábrázolt társadalmi közegek jellemzői meglehetősen nagy kontrasztban állnak az őket megíró szövegek írásmódjainak modern aktusával. A novellák ezen kontraszton keresztül reflektálnak a századvég több értelemben vett átmenetiségére, a többféle gondolatrendszer egyidejű jelenlétére, illetve a megváltozóban lévő nemzeti identitáshoz fűződő viszonyra. Lengyel András és Ilia Mihály Kosztolányi Dezsőnek tulajdonítja az 1917. április 25-én, a *Pesti Napló*-ban megjelent Tömörkény-nekrológót, amelyben a következők szerepeltek: „Ha külföldi emberrel beszéltünk s meg akartuk érzékelteni, mi a magyar író, aki az egész magyar világot összefogja tökéletes mikrokozmoszba, reá utaltunk. [...] Nem kell azonban azt gondolni, hogy a régi értelemben

vett népköltő volt. A népről írt, de úgy, mint öntudatos, európai művész. Megfigyelése éles, csálthatatlan, írásaiból a magyar esprit szikrázik. [...] Egy darab magyar világ volt az ő munkássága” (LENGYEL 2019; 269–270). Bár a nekrológok nem feltétlenül a legmegbízhatóbb irodalomtörténeti források, azonban ez esetben érdemes mégis kiemelni néhány itt említett szempontot, mégpedig a mikrokozmoszt, a népköltőség kérdését, illetve az egy darab magyar világ motívumát. A mikrokozmosz fogalma annak ellenére, hogy a szövegek a korabeli uradalmak teljes tablóját, társadalmi csoportok rendkívül széles skáláját és dinamikáját rajzolják ki, egy térben és időben és a társadalmi folyamatok felől is zárt világ szereplőit jelölheti. A népköltőség kérdését sem pusztán a tematika felől érzékelhetjük, hanem ugyanolyan hangsúlyos az is, ahogyan ezeket az archaikus társadalmi rétegeket – Thury esetében még kevésbé – egy nem idealizált, nem romanticizált formában mutatják meg az írások, hanem ráirányítják a figyelmet a korabeli egyszerű emberek nézőpontjára, illetve annak hiányára. Ehhez szorosan kapcsolódva „az egy darab magyar világ” kifejezés, amelyben benne rejlik, hogy a téma és a megjelenítés módja az addig más értelemmel bíró nemzetfogalma az eredetközösségnél jóval tágabb kontextusba helyezi, talán a már említett szembesítés témája, illetve a szövegek társadalomkritikai funkciója miatt. A felvetett kérdések megválaszolására olyan műveket, műcsoportokat választottam, amelyek kötődnek a modernitás társadalmi kérdéseihez és a társadalmi formák átrendezéséhez, és amelyek prózanyelvükben és attitűdjükben eltávolodtak a „szegénységében is megelégedett népi egyszerűségnek problémátlan idealizálásától” (MARGÓCSY 2015), illetve jellemzőjük a változások bemutatásában a kisember nézőpontja és nyelvi attitűdje. E szövegeknek értelemalkotó tényezője a szokásrendek megbomlása, az egyidejű és többnyire összeférhetetlen nézőpontok összeütközése, így az általam vizsgált novellák a tulajdonjog és törvény, illetve a sztrájk, a lázadás motívuma köré épülnek.

„A maga gazdájává lenni...” – A szokásrend és a modernizáció
konfliktusai

A házasság első éve című novella, illetve a későbbi datálású *Barlanglakók* című egyfelvonásos dráma azonos motívum köré épül: a zsellér, később erdőirtó munkás alakja a szövegek főszereplője, amelyet Tömörkény „ingyenes ember”-nek nevez. *A házasság első éve* szüzséjében a főszereplő Mindszenti Mihály zselléerként és fiatal házasként erdőirtó munkát vállal, a házaspár lakhelye egy egészségtelen barlanglakás lesz, ahol elsőszülött fiuk meghal, majd Mihályt felelősségre vonják gyermeke halála miatt, miszerint a kis Pál az orvosi ellátás hiánya miatt vesztette életét. A novella írásmódjában váltakozik az omnipotens narrátor, illetve Mihály nézőpontja, illetve a leírások is kitüntetett szereppel bírnak a szövegben. Tömörkény néhány novellájának központi motívuma az otthontalanság, illetve a pusztai, tanyasi alakok vágya az életminőségük változtatására, sorsuk könnyítésére, főként a saját tulajdon (ház, föld, erdő stb.) megszerzésére. *A házasság első éve* is hasonló témát ölel fel: a novella elején Mihály még zselléerként és friss házasként szeretne földhöz jutni, amely kívánsága azonban eleinte elérhetetlennek tűnik: „A maga gazdájává lenni annak, akinek semmije nincsen, nehéz sors. [...] Közben Mihály is, mint minden ember, forgatta különféleképpen a fejében a sorsát, és legkivált azon járt az esze, hogy a maga gazdája miként lehetne. Minél jobban gondolkodott, annál jobban odajutott, hogy sehogy” (TÖMÖRKÉNY 1971a; 209–210). Az erdőirtó munkát és a hozzá tartozó kis erdőterületet végül a szereplők megkapják, azonban a fokalizációk – ebben a novellában meglehetősen finom – váltakozása rámutat a különbségre az erdőirtásban a saját tulajdont és jobb élet lehetőségét látó Mihály, illetve a külső narrátor nézőpontja, értékelése között. A barlanglakások és környezetének leírása során a munkások nézőpontjából elsősorban a munka jellemzőit és lehetőségeit hangsúlyozza az elbeszélés, ezzel szemben a külső nézőpont ennek megkérdőjelezésére törekszik:

„Ő maga [Mihály] tüzel belőle télen, amennyi kell a lakásban. A lakás... [...] Csak úgy vályogból van minden ragaszték nélkül össze-

rakva a négy faluk, a tetejük lapos, s az ajtónyíláson halad ki a füst. A cigánypatrick ilyenek, s lakásoknak legutoljára lehetne gondolni ezen odúkat. Pedig dehogy. Az ingyenes ember lakása az, a földbe ástott gunyhó. [...] Itt élnek, mint e helyeken élni lehet” (TÖMÖRKÉNY 1977; 211–212).

Az írásban kodifikált törvény és a szereplők kapcsolata megmutatkozik abban a jelenetben, amikor Mihályt a gyermeke halála miatt a törvény elé idézik:

„Úgy szokás magyarázni, hogy a kint való nép azért hívja e darab papírost pöcsétnek, mert a kapitány részéről ha való, rajta van a város címere, a bíróság pedig a saját pecsétjét üti rá. Úgy gondolom, hogy nem így van a dolog, hanem, hogy a kintvaló tudásában átöröklődtek még ma is a régi magyar királyok törvényei: a pecséttel való törvénybe idézés: *a citatio cum sigillo*. Bár ez nem ide való beszéd” (TÖMÖRKÉNY 1977; 213).

Tömörkény e művében a nyelvi regiszterek különbözőségeire és tudástartalmainak összeférhetetlenségére mindvégig reflektál. E szövegrészletet megelőzően Mihály szemszöge és a Mihály életének nyomorúságára reflektáló külső nézőpont váltakozása a jellemző, azonban ebben az egységben jelenik meg a jog, illetve a jogrend képviselőjének szólama, amely azonban Mihály perspektívájából nézve teljesen másképp értelmezendő. Ez a kérdés még sarkalatosabban fogalmazódik meg, amikor a szereplő szemtől szemben áll a törvény emberével és felelősségre vonják: „E kérdés a puztai barlangból előkerült Mihályra nézve annyira furcsa, hogy rá felelni se tudott” (TÖMÖRKÉNY 1977a; 214). A novella zárlatában erre a kérdésre Tömörkény is rámutat, azzal, hogy a Mihály és felesége közötti párbeszédben utólagosan úgy mutatja be ezt a jelenetet, hogy a föld elvesztésének félelme és az éhség jóval hangsúlyosabb szerepet kap, mint a tény, hogy „csak írást adtak” a törvény elmulasztása miatt. A törvény és életminőség összeütközése abban rejlik tehát a novellában, hogy a tömörkényi célszerű szegény ember életének

eseményei ismeretlenek a törvény képviselői felől nézve, Mihálynak pedig maga a törvény, egy másfajta jogszokás idegen és értelmezhetetlen. Hasonló problémát – ám jóval drámaiban – fogalmaz meg Thury Zoltán *Emberhalál* című művében. A novella közege szintén erdei környezetben játszódik, azonban Thury művében még hangsúlyosabb a szokásrend és a megváltozóban lévő társadalmi rendszer konfliktusa. A drámai kiéleződésnek oka, hogy az egykori ispán szabadon engedélyezte a falu parasztjainak az erdő használatát, illetve a gallyak összegyűjtését, azonban a báró halála után az új, fiatal báró a törvény értelmében megtiltja a „rablógazdálkodást”. A szöveg e köré a probléma köré épül, amelyben egyrészt benne foglalják a parasztok és a báró az erdő mint tulajdon iránti gyökeresen eltérő felfogása, még pontosabban pedig az archaikus szokásjog és a mindennapok szokásrendje, és a magántulajdonhoz kapcsolódó, írott törvény között. A szöveg kompozíciója fokozatosan építi fel a drámai végkifejletet, hangsúlyozva a különféle nézőpontok és szölamok fokozatos egymásba játszását, majd konfliktusát. Már a szöveg nyitánya is a parasztok szemszögéből reflektál a szokásaiknak bemutatására: „A báró erdejét már lsten tudja, mióta vágják a parasztok. Nem is vágják, csak lekopasztották esztendőről esztendőre [...]” (THURY 1908a; 5). A szöveg első felében mintegy ismétlésszerűen jelenik meg ugyanez a motívum, rámutatva az évtizedek óta fennálló szokásra. A szöveg első részében egyetlen mondat kivételével szinte csak a parasztok perspektívájából íródott az elbeszélés, az egyre fokozódó indulatot a szokások időbeliségének hangsúlyozásával teremti meg az elbeszélés („Vágnak már harminc esztendeje”, „Az apám is vágta, meg a nagyapám is!”). A parasztok lázadásának, felhergelttségének kifejező mondata az elsőként szintén az első rész végén leír „minden a miénk” felkiáltás, amelyet a kompozíció szempontjából az éles cezúra, a katonák érkezése zár le. Ami a szöveg nézőpontjait illeti, a második részben Thury úgy alakítja ki a perspektívaváltásokat, hogy párbeszédes szerkezettel szemlélteti a két szölam egyenrangúságát, illetve a korábban már említett paraszti szokásrendre hivatkozó megszólalások közé illeszti a parancsnok (jelen esetben a törvény végrehajtásának eszköze) szölamát:

„Erre elővett a zsebéből egy írást, csapkodni kezdte a kezével a kite-
rített lapot s most már ő is elvesztette a nyugalmát. [...]

– Maguk bolondok, meg vannak veszve. Ide nézzenek. Bele van írva
a parancsba, hogy ha nem megy szép szerivel, hát lövünk. [...]

– Nem megyek. A mienk az erdő. Nem parancsol itt az ur. Az enyém,
meg ezeké...

– A király mindenütt parancsol...

– Itt még az se... Az itt mind a paraszté. Apám is, meg nagyapám is
vágta (THURY 1908a; 12).

Tömörkény az eseményeket időnként kommentáló narrátorához képest
Thury egy merőben új motívumot és egyben nézőpontot helyez a szö-
veg első részébe, ami az egész szöveg jellegét és értelmezését módo-
sítja: „Mi fővárosi ujságírók akkor mentünk le, a mikor már három nap
óta dulták az erdőt a parasztok s azt kiabálták: minden a mienk!” (THURY
1908a; 8). A fővárosi értelmiségi megjelenésével a novella addigi néző-
pontjait ugyan nem kérdőjelezi meg, és azokat a továbbiakban is haté-
konyan működteti, mindenesetre reflektál arra, hogy a szövegben még
egy rejtett, eddig meg nem nevezett nézőpont is található.

Kubikosok, munkások és sztrájk

A kubikosok, munkások és a hozzájuk kapcsolódó sztrájk irodalmi té-
mája mind Tömörkény, mind pedig Thury novelláiban tematikus és pró-
zanyelvi újdonság. Tömörkénynek kedvelt szereplői a tanyai élet egyéb
embereihez hasonlóan a kubikosok, többször előforduló témája az
idénymunkások életének szinte szociográfiai hitelű leírása. A *Kubikusút*
című novella kezdete így hangzik: „Ami a kubikot illeti, el lehet mondani,
hogy sajtóságos munka a kubik” (TÖMÖRKÉNY 1971b; 268). A gazdasági
modernizáció tipikus alakjaként megjelenő kubikos külső szempontú
ábrázolásában a tömörkényi humor is megvillan, amelyben egyszerre
van jelen a tudósítás igénye, illetve a tudósításnak tűnő beszédmód iro-
nikus, esetleg értelmetlen közlésekkel tűzdelt tarkítása. Ilyen példa eb-
ben az esetben a „sajtóságos munka a kubik”, de korábbi novellákban is

bőséges példa kínálkozik erre az írói fogásra.¹ A novelláknak a kubikosok és az omnipotens elbeszélő nézőpontjai és regiszterei közötti oszcilláció, és a már említett bemutatás és részvétel közötti játék e próza fontos alkotóeleme. Itt, ebben a novellában egyfelől a kubikosok életét részletesen (életmódjukat, munkaeszközeiket, fizetésüket), másrészt azonban a kubikosok szóhasználatát és világnézetét igyekszik imitálni – például a gyufát, a gépeket mint a modernizáció termékeit masinának nevezi. A kubikosok, munkások bemutatásán túl a munkások sztrájkja és egészen drámai lázadása mind Thurnál mind pedig Tömörkénynél világos példája lehet a szokásrendek felbomlásának, illetve összeütközésének. A *Munkások* című Tömörkény-műben a konfliktus oka, hogy a kubikosok az közelgő árvíz miatt előre kérik a bérüket a mérnöktől, azonban az vonakodik megadni a fizetséget. Tömörkény művében a kubikosok, a kubikosok vezetője, a mérnök és a katonatiszt hármásában mutatkozik meg a hierarchiák megváltozása, illetve a szereplők hatalmi szembeállása. A novellában egyelőre elmarad a drámai végkifejlet és némiképp mesei „a szegényeknek történet” mondattal fejeződik be a kubikosok bérével kapcsolatos konfrontáció. A műben leginkább a párbeszédes formára helyeződik a hangsúly. Ezen kívül egyetlen külső, de leginkább egy szemtanúnak nevezhető szereplő, a szöveg egészében azonos nézőpontjából olvasható a cselekmény. Narratív szempontból hasonló a *Sztrájkanyán* című Tömörkény-novella is, ahol a gyári munkások sztrájkját tematizálja a szöveg. Azonban ebben a műben a munkások közösségét, illetve italozás közbeni dühös és elkeseredett hangulatát a munkásokéval azonos nyelvi regiszter is hivatott kifejezni. Egyetlen kivételt említhetünk, amikor a külső perspektíva megjelenik és megidézi Munkácsy Mihály *Sztrájk* című képét: „Munkácsy sztrájk-képéről ideszáll olykor, e füstös, homályos zugba az az asszony, aki karján kis gyermekét tartva, az ajtón elszorodott, halovány arccal belép. Szétnéz, azután megadással teljesen, újra kimegy a csatakos téli világba, a nincstelenség hideg otthona felé. Szólnia amúgy sem volna szabad.” A Munkácsy-képpel a 19. század végének kedvelt témáját, a sztrájkot vizuálisan is megjeleníti, másfelől pedig a kép jobb oldalán szereplő női alak novellába emelésével megfosztja a sztrájkot a romantikus képzettől, illetve rámutat az lázadás biztos kudarcára és eszköztelenségére.

Thury Zoltán két, a *Sztrájk* és *A tanítók sztrájkja* című szövege szorosan kapcsolódva az *Emberhalálban* és *Sztrájkanyánban* megfogalmazott problémához, szintén két csoportérdek összeütközéséről, illetve a megváltozott körülmények hatására létrejött lázadás kudarcáról, a kisember tehetetlenségének megfogalmazásáról beszélhetünk. A *Sztrájk* témája a gyári munkások elégedetlensége. A kiinduló helyzet az, hogy a gyári munkások, a közösség közös érdekeit, akaratát jelképezve küldöttséget (deputatiót) küldenek a gyári igazgatósághoz, amelyben fizetésemelést kérnek, ezt azonban az igazgatóság megtagadja, majd a katonaságot hívja segítségül a forrongás megfékezéséhez. A novella hasonlóan az *Emberhalálban* megfogalmazottakhoz, a lázadás mikéntjét, a munkások indulatainak fokozódását, majd lefojtását mutatja be. Újdonság azonban a szövegben, hogy az egyik főszereplő, a „kis szürke ember fia” világba vetettségét és reménytelenségét, sőt egyenesen félelmét fogalmazza meg a munkások lázadásának leverése, illetve apja halála után. A három részre osztott novella első része a sztrájk és a sztrájkolók bemutatása és halála. A második részben szintén a megmaradt sztrájkolók és a fiatal fiú párbeszédét olvashatjuk. Ebben a szövegrészletben Thury kétfajta attitűdöt jelenít meg: az egyik a fiú magatehetetlensége, elveszettsége, visszavágyása a gyárba, a másik pedig a megmaradt sztrájkolók haragját, állatias dühét jeleníti meg. Thury e szövegrészletet párbeszédese formában írta meg, így a két viselkedésmódot és gondolatrendszert egyszerre, egymással szemben, de szintén egyenrangúként ábrázolja. A novella cselekményének vezetésében a köztes rész és a két attitűd egyszerre szerepeltetése felvezetőként szolgál a harmadik, záró akkordhoz, ahol a fiatalember végül mégis feladja a sztrájkot, majd a káplár közbenjárását kérve visszatérne a munkához.

A tanítók sztrájkja is a kisemberi tehetetlenség köré épül, bár az mindenképpen fontos része, hogy itt a tanítók maguk már a lázadás tettlegesség válásához sem jutnak el. A novella kezdetén kiderül, hogy itt nem a modernizáció egyes törvényeivel, esetleg vívmányaival való szembenállásról beszélhetünk, hanem a modernizálás vívmányaiból való kima radásról:

„A város új nyugdíjszabályzatot készítettett a főjegyzővel, sokkal okosabbat, mint a régi. [...] Az volt az egész hiba, hogy kifejejtették az új rendelkezésből a tanyai tanítókat. Ebből nagy háborúság lett” (THURY 1908b; 46).

A tanítók a tanyai, falusi értelmiség részét képezik, azonban a novellából kiderül, ennek ellenére az egyszerű ember kívülállása és tehetetlensége ugyanúgy rájuk is érvényes, mint más, ebben a világban szereplő alakokra. A legidősebb tanító első felindultságában a többi pedagógushoz ír egy felszólító levelet, hogy a tanyasi tanítókon esett sérelmet közösen oldják meg. Azonban már a levélírás aktusának bemutatásánál is kiténik a tanítók helyzettel szembeni eszköztelensége, nyelvtelensége. A „nem minden fejtérés nélkül” (THURY 1908b; 47) megfogalmazott szöveg külső nézőpontú láttatásából kirajzolódik, hogy sokkal inkább az indulat vezérli a tanítót, mint a világosan megfogalmazott problémamegoldási javaslatok:

„Nagyon mérges hangon volt megírva az egész. Az volt a vége, hogy: ha a városi urak nem becsülik meg érdeme szerint hűséges szolgálatunkat, ismerni fogjuk az utat, módot arra, hogy megtiszteljük velük.

– Mit értesz ez alatt, hogy az utat, módot...? – kérdezte az asszony, a mikor fölolvasta neki a levelet.

– Azt majd meghatározzuk, ha összejövünk valamennyien” (THURY 1908; 46).

A novella nyelvhasználatából a cselekmény előrehaladtával kiderül, hogy a legidősebb tanító, Kovács Máté identitásában sértve érzi magát, a társadalmi hierarchiában elfoglalt önidentifikációja kettős: egyrészt egy tanyasi tanító, aki egy zárt világhoz tartozik. Másrészt azonban saját közösségének vezetője, a tanítók között kiemelt helyet biztosít neki a többiekől eltérő – feltehetőleg kiműveltebb – beszédmódja: „mestere nemcsak a pedagógiának, hanem a szónak is s azért ő másképpen fejezte ki magát” (THURY 1908b; 47). Ezen tulajdonságok alapján Kovács egyrészt a

tanítói, másrészt pedig maga a tanyai közösség ügyeinek képviselőjévé válik, amely felindulása azonban társai megjelenésével ellehetetlenül. A szöveg nyelvi regiszterei és nézőpontjai fokozatosan mutatják be a végkifejlet, a lázadás lehetetlenné válásának okait. A tanítók megérkezésével és az egyre több alkohol elfogyasztásával párhuzamosan a novella fokozatosan vált át Kovács társadalmi kérdések megvitatásáról szóló álmaiból az ehhez hasonló, ebben a szöveggörnyezetben valós tartalom nélküli szólások megfogalmazásába: „[s]zegények vagyunk, de jól élünk”, „[s]zegény ember vízzel főz s a bort megissza”, „hunczut az, a ki jobbat ad, mint a milyen van neki” (THURY 1908b; 51). Végül pedig, amikor Kovács mégis megpróbálkozik a tanítók helyzetét közösen javítani, és ezt elősegítendő a beszédét előadni kollégáinak, a helyzet komédiába fullad, így Kovács az addig közegeben biztosnak látszó szónoki képességét is elveszíti: „A nyomor olyan inten... ten... ziv... inten... ziv... ziv, hogy egészen belehabarodik az ember. Inten... ziv... ziv...” (THURY 1908b; 52).

A jelen tanulmányban szereplő társadalmi csoportok és a róluk szóló novellák alapján is elmondhatjuk, hogy a századforduló nem pusztán azzal hozott újdonságot a novellisztikába, hogy olyan közegeket jelenített meg, emancipált az irodalom terébe, melyek nem voltak reprezentáltak azelőtt az irodalmi művekben, hanem abban is, hogy ezeket a társadalmi közegeket egy addigitól eltérő beszédmódban, prózapoétikában fogalmazta meg. A Tömörkény- és Thury-novellák arra is rámutatnak, hogy a modernizáció által felbomlott szokásrend milyen problémákat implikált a társadalomban. Végül pedig a nemzeti identitással kapcsolatban mondhatjuk, hogy a modernség nem pusztán az eddig nem reprezentált társadalmi rétegek témáját helyezi be az irodalomba, hanem a nyelvüket is, nézőpontjaikat, ily módon pedig ráirányította a figyelmet az kisemberre mint az egyénre, és ennek következtében a nemzetfogalmat is módosítja. Visszatérve Kosztolányi Dezsőhöz és a már említett mikrokozmosz, népköltő és magyar világ fogalmi triászához, elmondhatjuk, hogy ezt a három fogalmat az írásk új szerű témájában, a megírás, a reprezentáció módjában, illetve ezeknek az irodalmi modernségen végigvonuló hatástörténetében és máig visszatérő elméleti problémáiban érhetjük tetten.

KIADÁSOK

TÖMÖRKÉNY István (1977): *Válogatott novellái*. Budapest, Szépirodalmi

THURY Zoltán (1908a): *Thury Zoltán összes művei: Emberhalál és egyéb elbeszélések*. 3 köt. Gyoma, Kner Izidor. 2. kötet.

THURY Zoltán (1908b): *Thury Zoltán összes művei: Kapitány és egyéb elbeszélések*. 3 köt. Gyoma, Kner Izidor. 3. kötet.

IRODALOM

ADY Endre (1984): Thury Zoltán. In *A magyar századforduló elbeszélői*. Budapest, Holnap

BAGI Zsolt (2016): Emancipáció túl a modernség horizontján. In FÖLDES György és ANTALL Attila (szerk.): *Holtpont – Társadalomkritikai tanulmányok Magyarország elmúlt 25 évéről*. Budapest, Napvilág

LENGYEL András (2019): *Tömörkény-tanulmányok*. Szeged, Tiszatáj Könyvek

MARGÓCSY István (2015): A szegénység a magyar irodalomban. 2000: *Irodalmi és Társadalmi havi lap* <http://ketezer.hu/2016/09/margocsy-istvan-a-szegenyseg-a-magyar-irodalomban/> (2020. 07. 14.)

NÉMETH G. Béla (1971): *Türelmetlen és késlekedő félszázad: A romantika után*. Budapest, Szépirodalmi

Z. KOVÁCS Zoltán (2017): „Mert veszteni fog, bizony ki nyer”: *Etikai narratívák a magyar romantikában (és a romantika után)*. Budapest, Ráció

JEGYZETEK

¹ Például a *Megöltek egy legényt* című novellában így magyarázza a pusztai hierarchiát: „Mert tudnivaló, hogy csőszféle néppel juhászfajta ember soha sincsen se testi, se lelki barátságban, mert hiszen az lehetetlenség volna.” „Csikósemer, juhászemberek között nagy a folytonossághiány, mert a lovas lenézi a szamarast, a juhász meg szebbnek tartja a maga mesterségét, már csak azon érthető okból is, hogy a bürgének nincsen passzusa” (TÖMÖRKÉNY 1977; 26, 30).